

այս տեղ. աւանդութիւն բնակչացն Եպրակունեաց կասէ թէ՛ այնքան յորդ ջուր կվազէր այս սուրբ Կաթանքէն, որ մինչև անգամ Պարսիկ աւագակ խումբերէն շորջակայ Հայ գիւղորէից բնակչաց այս մենաստանի մէջ ամրացած ժամանակը՝ բազմաթիւ գերդաստանաց պիտոյից բաւականութիւն կտար, և ցամաքեցաւ կասեն վատարարոյ մարդոյ մի մեղաց պատճառաւ, որ զարշ Գ. ծով անարգած էր սորա յարգը Վարդապետի խառնիճաղանձ բազմութեան ժամանակը:

Երնջակու Ս. Կարապետի այս մենաստանը առհասարակ տեղական Հայ և Մահմետական բնակչաց մէջ հռչակուած է իրեն բուժիչ խայթուածոց օձից, երբ որ մէկը հարաւ օձէն, պէտք է դիտել որ իսկոյն կրերուի այս տաճարի դուռն. ուր օրհնութեան ասացեալ հողէն (որոյ համար յիշած եմք) քիչ մի օձահարի բերանը ձգել տալով, և քիչ մի ջրով շաղկած խայթուածի վերան կապելով կմիամտութիւն բոլորովին: Եյս դէպքը քանիցս անգամ կրկնուած է իմ օրովս և տեսած եմ որ ինչպէս Հայ, նոյնպէս և Մահմետական օձահարները այնուհետև որչափ ուրախութիւն կզգան իւրեանց մէջ: Եյսպիսի փորձերով կարելի է կշռադատել թէ՛ ներքին անդորրութիւնն սրտի որչափ ներգործութիւն կարող է ունենալ մարմնոյ վերայ:

Մասնակի Վերջապ.

Ե. Հաղարտելիւ ասացեալ Ս. Նշան, արծաթեայ մեծադիր ոսկեղօծ քառաթև պահարանի մէջ, այս Ս. Նշանն ոմանք կը համարեն լինել մասն կոնքին, որի մէջ

Քրիստոս իւր աշակերտաց ոտները լուաց, իսկ ոմանք մասն թաշկինակի Տեառն. տեղւոյս առաջնորդ Մատթէոս Եպիսկոպոսի, ներկայ միջոցէս յիսուս տարւոյ չափ յառաջ առ ժողովուրդն ուղղած օրհնութեան թղթին մէջ վերջինն կճանաչուի, այսպէս սկսելով, « Ի դրանէ Երնջակու Ս. Կարապետի շնորհալի տաճարէն, և Ս. Թաշկինակէն Քրիստոսի . . . , և իսկ Մանուէլ Վ. Կիւմի շէնեցի կհամարէ լինել առաջինն: « Հաղարապիրկիչ, կոչւելոյ պատճառն կմեկնէ աւանդութիւն բնակչաց երկրիս, և կհաստատէ նոյնն լինել որ ինչ « Մարդաղաւնեաց, սուրբ նշան կոչուելուն, հին յիշատակարանների մէջ: Չհակեցւոյ « Յանկալի դրախտի, 672 երեսին՝ այս սուրբ նշանի համար կպատմուի թէ՛ երբ որ Լանկթամուր կգերէ Սիւնեաց երկիրը, մի ի գերելոցն Եպիսկոպոս Յովհաննէս անուն այս սուրբ Նշանն յուսն կապած կձգէ զինքն ի գետն և « շնորհօք սուրբ Նշանին զընայր ի վերայ ջրոյն՝ որպէս ի ցամաքի, . . . գերեզմար զօրքը տեսնելով կզարհուրին և կյայտեն Լանկթամուրին, որերգմամբ կհաւատացնէ շինասել, միայն թէ գայ և պատմէ իրան թէ ո՞ր զօրութեամբ ջրոյ վերայ անմնաս կընթանայ. և եպիսկոպոսն մօտ գալով կյայտնէ թէ՛ այս Ս. Նշանի զօրութեամբ որ ինձ հետ է. թագաւորն հրաշից վերայ զարմացած կասէ եպիսկոպոսին, ինչ որ կուզես՝ խնդրէ և տամ. և եպիսկոպոսն ցոյց տալով մօտակայ փոքրիկ մատուռն մի՝ կասէ, խնդրեմ որ որչափ գերիք պարունակուին այս մատրան մէջ՝ ազատ լինին, որ և իսկոյն կկատարուի. բայց մտածները սուրբ Նշանի զօրութեամբ ա-

զաւնոյ թե առած լուսամտէն կթռչին կերթան, և այսպէսով կարճ միջոցի մէջ գերիքը կվերջանան, և մատուռն չիլցուի. զօրքը ապշած ներս կմտնեն, և հասու լինելով հանգամանքին, իսկոյն ահաբեկ կը թողուն կմեկնին անտի, այսպէսով սուրբ նշանն երկու անունն ևս կառնու. «Մարգարաւնեաց», որ մարդկանց ազաւնոյ թե պարգեւելով կազատէ, և «Հազարափրկիչ», որ հազարաւորները կփրկէ. նոյն մատուռն որոյ համար կպատմուի այս հրաշքը, և ուր սուրբ նշանն երկար ժամանակ մնացած է մինչև ցփոխադրութիւնն, կոչի այժմ «Վիւզիւ վանք», և է «Ախիջեան գաւառի Առինջ գիւղէն եօթն վերստ հեռի, այլ ամայի և լքեալ:

Հայր Միքայէլ Չամչեան առասպելեաց կարգը դասելով այս աւանդութիւնն, կը գրէ. «այլ այս առասպելք չունին պէտս քննութեան. և թէ կայցէ խաչ այնպիսի անուամբ, մի ոմն ի զրոյաց յօրինեալ իցէ զայսպիսի անհետ թեթ պատճառ, վասն յարմարելոյ զնշանակութիւն անուանակոչութեան նորին: Աւ գարձեալ, «Վ» յն է զարմանալին, զի Ջահկեցին իբրև ստոյգ ինչ ի մէջ բերէ զայս. բայց թուի թէ ոչ ինքն, և ոչ միւս պատմողն հաւատան այնմ» զոր գրեն, (տես Չամ. Պատ. հատ. Գ. ծանօթ. Զ. զրոյց եր. 881—882):

Պատմական ապացուցութեամբ ստուգւած չէ թէ երբ, և ուստի բերուած է Ս. Նշանս, կամ երբ փոխադրուած այս մենաստանը. միայն Ջահկեցին կգրէ, որ թաղէոսի առաքելոյ Հայաստան բերած խաչն է: Ա՛րջին ժամանակներս Աիւմիւշ-խանցի Մանուէլ վարդապետն, իւր Սե-

ւանայ վանուց ստորագրութեան մէջ կ յիշէ թէ՛ թաղէոս առաքեալն Աոնքի մասերէն երեք խաչ շինելով իւր ձեռամբն բերած է Հայաստան. յորոյ մինն այս Արընջակու Հազարափրկիչ Ս. Նշանը, միւս՝ Սեւանայ վանուցն, և երրորդն՝ Գրիգորիօսլ քաղաքին Խրիմու: Այս Հազարափրկիչ Ս. Նշանս ոչ միայն երկրի Հայ բնակչաց, այլ և օտարաց և նոյն իսկ Մահմետականաց ակնածելի և նուիրական է, և ես քանիցս տեսած եմ Մահմետականներ զոհիւք եկած յերկրպագութիւն. ամեն ժամանակ կան սորա ջերմեռանդ ուխտաւորները. և երբ ձախորդութիւն կամ մօտալուտ վտանգ կամ ցաւ պատահի ժողովրդեան և երկրի, ամենքն առհասարակ ջերմեռանդազին սրտիւ կգիմեն դէպ ի սա, և շրջեցնելով իւրեանց մէջ թափօրական հանդիսի՝ կհայցեն բարեխօսութիւնն յօգնութիւն: Բաց ի այս ժամանակները, «Ախիջեանի բարեպաշտ ժողովրդոց վաղեմի սովորութիւնն է ամեն տարի Աննաչ Աիւրակէին շքեղ հանդիսիւ քաղաքը տանել:

Բ. Աջ Ս. Կարապետին Յովհաննու արծ. ոսկեզօծ:

Գ. Աջ Յովհաննու Ոսկերեանի արծ. ոսկեզօծ:

Դ. Խաչ արծ. մեծադիր մասամբ Ս. Կարապետին. յիշատակ տուեալն վանիցս Ջուղայեցի Յակովբ Կաթուղիկոսէն թվ. ՌՆՆ:

Ե. Խաչ արծ. չիթիթի, մասամբ Պետրոսի առաքելոյն:

Զ. Խաչ արծ. չիթիթի. մասամբ Ս. Կարապետին և Պետրոսի Առաքելոյն:

Ը. Խաչ արծ. մասամբ Աննաչ Փայտի:

Բ. Խաչարծ. մասամբ Ս. Կարապետին:
Թ. Խաչ. արծ. չի ֆիլիշեք երեք անյայտ
մասամբ:

Ժ. Տուվեք երկու՝ մինն արծ. ոսկեզօծ,
միւսն փայտեայ, պարունակեն զմասունս
սրբոց, այլ չէ յայտ թէ որոց:

Չեռաքիր մարեանս Վ. անիցս.

Չիք տարալոյս որ այս մենաստանն պի-
տի հարուստ գրադարան ունեցած լինի,
բայց դժբաղդարար կորցրել է ամենը մեր
Հայաստանի միւս վանօրէից նման, է որ
հարստահարութեանց և յափշտակու-
թեանց և է որ տգիտութեան խաւարի
թանձրանալուն պատճառաւ, որով յարգ
և արժէք չունենալով դիւրաւ կարող
էին ոչնչանալ. այժմու ունեցածներն մի-
այն քանի մի հատ ձեռագիր Աստուածա-
շունչ և Աւետարան են դիպուածով գրու-
նուած ինչպէս յիշած եմք, որոց մէջ նը-
շանաւորներն են.

Ա. Աւետարան փոքրադիր ամբողջ,
պատկերազարդ, ընտիր գրչագիր գրեալ ի
մագաղաթի ի Վ. Պօլիս ի Թուին Հայոց
Ռ. Վ. Լ. Եղիա դպրէ Համբեցւոյ. ունի
ի վերջն յիշատակարան գրողին և ստա-
ցողացն՝ Մարինոս կուսի «Որ ետու (ա-
սէ) զայս ոսկեզօծ սուրբ Աւետարանս յի-
շատակ հոգւոց մերոց և ամենայն արեան-
առու ազգատոհմին մերոյ՝ կենդանեաց և
ննջեցելոց ի դուռն մեծի անապատին Սէ-
վանայ, որ յերկրին Վեղամայ ի
Թուականին Հայոց Ռ. Ն. Ե. , և Մկր-
տիչ վարդապետի, որոյ յիշատակարանն
է «Վարձեալ երես ի գետնի եղեալ ա-
ղաչեմ ի մաքրափայլ աղօթից ձերոց, ով
սրբասնունդ հանդիպողք սուրբ գեղեցկա-
նկար և աստղածարան տառիս, յիշեցէք

ի Վրիստոս զվերջին ստացող սորին զՏէր
Մկրտիչ բազմաշեատ վարդապետն՝ որ է
առաջնորդ Սրբոյ Կարապետիս որ ի գաւա-
ռըս Երինջակ: Որ և զայս ոսկիակազմ և
սուրբ մատեանս աստուածային ետ յիշա-
տակ ի սմա: Եւ զճնողք նորին զտէր Մկր-
տիչ քահանայն, և զԼապիխան հեզահո-
ղին և եղբարք նորին ըստ մարմնոյ զտէր
Վաղար քրտնաջան վաստակաւոր Հայ-
րապետն ամենայն Հայոց և զտէր Անդրէ-
աս պարզամիտ քահանայն ի
Թուականիս Հայոց հազար հարիւր իննը-
սուն և վեց , , :

Բ. Աւետարան փոքրադիր ամբողջ գե-
ղազարդ պատկերօք ընտիր գրչագիր գրեալ
ի մագաղաթի. Թուականն և անուն գրչին
անյայտ. ունի ի վերջն յիշատակարան
ստացողին — Շօթթցի Խօջենց Մկրտչի
որդի մահտասի Հայրապետին, այլ ան-
թուական:

Գ. Աւետարան փոքրադիր ամբողջ զըր-
եալ ի Թղթի. ի սկիզբն ունի նօտրադիր
յիշատակարան ստացողի ի տեղիս տեղիս
եղծեալ, և է այս, «Առաստ ծառայս
Աստուծոյ Վրիգորի անք
զաստուածապատում մատեանս ի
արդեանցս ի ելումն ինձ և ոց
իմ անկեալ ամենից ք .
սմայ յիշեսցէք յարժ Թս ձեր զըս-
տացող իմ. և որք յիշման զմեզ
. զինքն իւր երկնից արքայութեանն
. առնէ ամէն գրեցաւ թվ. Պ. Ե. , ,
ի վերջ Աւետարանին Մատթէոսի «Օրս-
տացաւ սուրբ աւետարանիս զգերապա-
տիւ զաստուածասէրն և զմար-
դասէրն ամենայն զարմիւք ծնողաւք և
բնաւին ազգականաւք յիշեսցէք ի Վրիս-

տոյս Աստուած ի քաւութիւն ամէն , , ,
 իսկ ի միւս երես թղթոյն “ Վերստին ըս-
 տացայ զաստուածախօս սուրբ Աւետա-
 րանս ես նուաստ ծառայս Աստուծոյ տի-
 րացոյս եւն և եղաք ի սուրբ ուխ-
 տին ի վանքն Ապահոնեայ ի սուրբն Նի-
 կողայոս գրեցաւ զիրս Հայոց թը-
 վականին ՊԺՕ, մարտի ԻԻ . . . , ի
 վերջ Աւետարանին Յովհաննու “ ի թը-
 վականիս Հայոց ՌՃՂ, ի Հայրապետ-
 ութեան Ս. Լջմիածնի Տ. Յակոբայ և
 ի Թաղաւորութեան փոքրն Շահարասին,
 ես Յովհաննէս եպիսկոպոս սպասաւոր և
 վերականգնող Սաղմոսավանից և Ղուսաւորչի
 սուրբ յանապատիս, տուել էր Ապարանցի
 մէկք Յովասափ երէցն վախմ. մեք այլ
 տեսինք և իմացանք այս սուրբ աւետարա-
 նըս որ Աստուած ընկալ սուրբ Ղշանիս
 էր , , , եւն . ապա գայ նօտրդիր յիշատակա-
 րան Թուականի և գրչի Աւետարանին
 “ Փառք ամենասուրբ Երրորդութեանն և
 մի Աստուածութեանն ամէն. գրեցաւ Ս.
 Աւետարանս ի թվ. 2ՕԻ, ի մեծ զբա-
 րատանս որ կոչի Պալիձոր ի վարժապե-
 տութեան մեծիս Լսայեայ, և եռամեծին
 Պաւթայ, ձեռամբ անիմաստ գրչի Տիրա-
 տուր Ալիկեցւոյ , , , եւն :

Պ. Աւետարան մեծադիր փառազարդ
 պատկերօք և նկարութ. ընտիր գրչագիր
 գրեալ ի մագաղաթի, ամբողջ մի երեսն
 արծաթապատ, յորում և պատկեր մկր-
 տութեանն Վրիստոսի. ի բուն սկիզբն
 ունի յիշատակարան Տէր Աւագայ, զնո-
 ղի զայս աւետարան ի Թուականին ԶԶԵ,
 և տուողի ի դուռն Ս. Ղշանին վախմ.
 ի վերջն ընդ երկար յիշատակարան ստա-
 ցողն նորին Վարդան կուսակրօն քահա-

նայի, “ իսկ ի Թուականիս Հայոց
 2. յամս աստուածապատիւ մեծի Աս-
 Թուղիկոսիս Հայոց և հասարակաց հաւրս
 Տեառն Առստանդեայ, զոր Տէր Աստուած
 ընդ առաջին հայրապետացն դասեցէ,
 ընդ որս ես Վարդան նուաստ ծառայ
 Վրիստոսի և աշակերտ սուրբ տանս և
 ըստ շնորհացն Աստուծոյ ըսպասաւոր և
 փակակալ մեծափառ Տաճարացս Աստու-
 ծոյ տանս հայրապետական, աստուածա-
 պահ գղեկիս որ կոչի Հռովմայ :

Ե. Աստուածաշունչ մեծադիր ամբողջ
 և անարատ, գրեալ ի մագաղաթի ընտիր
 գրչագիր, ոսկենկար և փառազարդ պատ-
 կերօք շքեղացեալ, ի վերջն ունի ձիգ յի-
 շատակարան Թորոս Վ. ստացողի գրոյն,
 “ Եղև սկիզբն գրոյս և աւարտումն Առս-
 տանդնուպօլիս ձեռամբ Աստուածատուր
 դպրի ի Թվականութեանս Հայոց ՌՕ, ,
 ի ներքոյ սորին գայ և հետեալդ. “ Ի թը-
 վին ՌՃԻԻ. ի հայրապետութեան տեա-
 ւըն Յակոբայ եղաւ սուրբ տառս ի վանս
 Լերինջակայ ի վայելումն հեղահողի մեծ
 վարժապետին Լսայեայ, զոր յայսց աւու-
 րըս նոր նորոգեալ կոփածու վիմով և գե-
 ղեցկազան յօրինուածով զսուրբ եկեղե-
 ցին որ Ս. Արապետ վերաձայնի, որ և
 իսկ յորդորիչ եղև սուրբ գրոյս, զի ան-
 ջնջելի յիշատակ կացցէ ի սուրբ ուխտս
 Ապրակունեայ , , :

Օ. Աստուածաշունչ մեծադիր ոսկե-
 զօծ նկարութ և փառազարդ պատկերօք
 ընտիր և զարմանալի գրչագիր գրեալ ի
 մագաղաթի ամբողջ. իսկ շատք ի պատ-
 կերացն և նկարացն մնան դեռ թերիք և
 շատիցն դեռ տեղեքն թողեալ մնան առանց
 սկսանելոյ. չունի յիշատակարան :

Լ. Աստուածաշունչ մեծագիր գրեալ ի մագաղաթի ընտիր գրչագիր ծաղկանկար. այլ ի խոնաւութենէ ի տեղիս տեղիս եղծեալ և խորթնացեալ. ունի երկար յիշատակարան, յորում և պատմին համառօտիւ արարք և խռովութիւնք Լորդազարու Լնթապցւոյ. ստացող գրոյն է Յ. Վահկեցի Հայրապետի որդի խօջայ Խմիրզան, որ « և տ յիշատակ զսա անջնջելի և անանց առ սուրբն սիօն, բարձրաբերձ գահն, և յերկնաքատակ աթոռն Լորնջակու . . . ի թուականութեանս Հայկականի սեռի ՌՆ՝ և ԺԳ՝ ամի ի ծովապար և յարքայանիստ քաղաքն Լստամբուլ, » :

Ը. Նարեկ միջակադիր, անթերի գրեալ ի թղթի ի թուին ՌՆ՝՝ՕԼ՝ :

Թ. Մաշտոց, զիրք ծիսակատարութեան, մեծագիր գրեալ ի մագաղաթի ընտիր գրչագիր. չունի յիշատակարան :

Պաշտօնք Խնասպանիս .

Մենաստանս ունի հարիւր խալվարաչափ հող, յորմէ քառասուն խալվարն անջըղի. նմանապէս այգի մի, ծառատունկ պարտեղք երեք, ջրաղաց մի և ձիթահան մի :

Երդէնք Խնասպանիս .

Եյս վանքի արդեանց աղբիւրներն են, երկրագործութիւնքն, յուխտաւորաց գոյացեալ նուէրք, Վարդապառի հանդիսաւոր ուխտի արդիւնքն, և սրբոց մասանց ըստ սովորութեանն ի Նախիջևան և յայլուր տանելն :

Շինութիւնք Խնասպանիս .

Քսան տարի յառաջ այս վանքը գրեթէ օրինաւոր սենեակներ ունեցած չէ կրօ-

նաւորաց և հիւրոց բնակութեան համար բաց ի հարաւակողմն եղած « առաջնորդարան », ասացեալ թաղակապ երկյարկ տները, մինչև որ Լորնմիա վարդապետ յաւուրս իւր կանգնել տուած է քանի մի սենեակներ :

Գերեզմանապահ .

Հիւսիսակողմն պարսպի մօտ փոքրիկ բլրակի վերայ է գերեզմանատուն վանիցս, ուր ամփոփուած են մարմինք միաբանից տեղւոյն. նոյն կողմն դարձեալ, բայց բուն պարսպի տակ կան քանի մի գերեզմաններ, որք կկրեն խոյաձև տապանաքարեր. կերեւին սոքա բաւական հին, բայց դժուար է որոշել թէ որո՞յ ժամանակի, և որո՞ց մարմինքն են աճիւնացեալ. մօտ օրերս դիպւածով երևեցան հարաւային պարսպին տակ քանի մի գերեզմանք՝ որք մինչ ցարդ աննշմարանյայտացած էին խճանիւթ կարկառին մէջ. ի ներքուստ ամենքն մաքուր բաժ և յարգարած փոքրիկ խրճիթներ էին, ուր կային միայն ոսկերոտիքն, զորս ի նկատի առնելով, գուցէ ականայ ճշգրտած լինիմք Օրբելեան Ստեփաննոսի այս խօսքերը « Թի գոն աստ գերեզմանք հայրապետաց, որք էին պատահամբ եկեալ վասն ամբուութեան բերդին ի ժամանակս եպիսկոպոսացն Սիւնեաց, և անդ վախճանեալ, » . (տես Պատմ. Սիւնեաց Ս. Օրպ. հատ. Բ. եր. 110, ի լոյս ընծ. Կ. Վ. Շահնազ) :

(Շարունակելի)